

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

Барнич Оксана Вікторівна

УДК 373.3.015.31:7 - 053.5

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ХУДОЖНІЙ СПАДЩИНІ
УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ (др. пол. ХІХ - ХХ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Чернігів – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка.

- Науковий керівник:** кандидат педагогічних наук, доцент
Мамчич Олена Борисівна,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка,
доцент кафедри мов і методики їх викладання в початковій школі.
- Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, доцент
Нагачевська Зіновія Іванівна,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
професор кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика;
- доктор педагогічних наук, доцент
Лобода Світлана Миколаївна,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач науково-дослідного відділу з видавничої діяльності.

Захист відбудеться 23 червня 2011 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 79.053.03 у Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка за адресою: 14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка за адресою: 14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53.

Автореферат розіслано 23 травня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. О. Міненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поліспектральність і багатовекторність процесу відродження національної освіти, особливо її початкової ланки висуває специфічні вимоги до всебічного розвитку особистості молодшого школяра на засадах орієнтації на унікальність і неповторність кожної дитини. Уся система освіти покликана ефективно сприяти створенню у суспільстві умов для пізнання людиною себе і світу, розвитку і самореалізації особистості у сучасному суперечливому і динамічному соціально-економічному середовищі, проектуванню людини-творця. Система освіти має забезпечувати організацію навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, педагогічної теорії, соціальної практики, варіативності навчальних програм, індивідуалізації навчання і виховання. Державні освітні програми серед основних шляхів реформування окреслюють такі, що є спрямованими на забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних комунікацій, запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилася в тоталітарній державі й спричинила нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу. Серед принципів реалізації програми є ті, що особливо імпонують проблемі, яка досліджується, а саме: гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей. Актуальними у контексті досліджуваного є основні стратегічні завдання реформування змісту освіти, як-от: оптимальне поєднання класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки; створення передумов для розвитку креативності, здібностей молоді; широке застосування нових педагогічних технологій.

Оскільки психолого-педагогічна думка та законодавча база освіти України вказують на цінність та унікальність кожного вихованця, значущість організації оптимальних умов реалізації креативного потенціалу особистості учня, ми акцентуємо увагу на значущості креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX - XX ст.) для розвитку творчих здібностей молодших школярів. Цей потенціал володіє необхідними характеристиками для розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами художньої творчості, сприяє поглибленню морального досвіду дітей молодшого шкільного віку. Особливе значення для нашого дослідження набуває художня спадщина таких педагогів, як-от: Олена Пчілка (1849-1930), Софія Русова (1856-1940), Борис Грінченко (1863-1910), Михайло Коцюбинський

(1864-1913), Леся Українка (1871-1913), Костянтина Малицька (1872-1947), Марійка Підгірянка (1881-1963), Іванна Блажкевич (1886-1977). Творчий доробок вищеназваних педагогів відповідає критеріям нашого дослідження, а саме:

- емоційно-експресивна насиченість;
- образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики;
- доступність для розуміння дитиною молодшого шкільного віку;
- морально-етичне наповнення змісту;
- наявність пізнавального компоненту.

Проблема розвитку творчих здібностей загалом та творчих здібностей молодших школярів зокрема не є новою у педагогічній науці. Так, проблема творчості в її загальнофілософському контексті знаходить місце у дисертаційних дослідженнях Г. Батіщева, В. Босенка, Г. Давидової, М. Злотіної, В. Іванова, П. Крамара, В. Межуєва, Б. Новікова та інших.

У психолого-педагогічній науці загальні питання формування творчої особистості, процес творчості, сутність творчої діяльності, її етапи, методи вивчення досліджували І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, В. Крутецький, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Г. Альтшуллер, А. Горальський, О. Лук, А. Матейко, В. Розумовський, О. Тихомиров, Я. Пономарьов, В. Шубинський; сутність творчої активності особистості молодшого школяра – Л. Божович, Н. Гурець, С. Діденко, Д. Іванова, В. Кузін; розвиток творчих здібностей – Ш. Амонашвілі, І. Волков, І. Волошук, Л. Момот, Н. Лейтес, О. Лук, А. Давиденко, О. Матюшкін та інші. Незважаючи на те, що проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів була предметом дослідження значної кількості вчених, проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів в аспекті креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.) у педагогічній науці до цього часу не є дослідженою. Звідси й актуальність дослідження.

– **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри педагогіки, психології і методики викладання математики Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка та пов'язане з виконанням комплексної теми “Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні в період освітніх реформ кінця ХІХ – ХХ ст. (1880-ті – 1920 рр.)” (номер державної реєстрації 0102U000737). Роль автора полягає у створенні концепції, що узагальнює положення про те, що вивчення проблеми розвитку творчих здібностей учнів на засадах креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ-ХХ ст.) є нагальною потребою, що

базується на психолого-педагогічній теорії та практиці і спрямована на реалізацію креативного потенціалу особистості молодшого школяра.

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (протокол № 5 від 27 грудня 2006 р.) та узгоджено на засіданні бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 8 від 23.10.2007 р.).

Мета дослідження – визначити та науково обґрунтувати процес розвитку творчих здібностей учнів на засадах креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ-ХХ ст.).

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1) проаналізувати категорійно-поняттєвий апарат та узагальнити сучасні наукові підходи до питання сутності поняття “творчі здібності” як психолого-педагогічної проблеми дослідження;

2) визначити критерії сформованості творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку, з’ясувавши стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці сучасної початкової школи;

3) визначити особливості взаємодії та взаємовпливу понять “творчість” та “мораль” у структурі особистості учня молодшого шкільного віку (на матеріалі художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ-ХХ ст.);

4) дослідити рівень креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів II половини ХІХ–ХХ ст. з метою використання її у навчальному процесі сучасної початкової школи.

Об’єктом дослідження є художня спадщина українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.)

Предметом дослідження є креативний потенціал художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.) для розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, що стверджує єдність емпіричного і практичного; комплексний підхід, за яким проблема, що досліджується, розглядається як невід’ємна складова гармонійного розвитку особистості; положення про особистісну орієнтованість процесу навчання, виховання та розвитку; індивідуалізація та диференціація, особистісно-діяльнісний підхід у педагогічній науці; сучасні досягнення інноваційного підходу до форм та методів організації навчально-виховного процесу в початковій школі; теорія розвитку особистості як єдності біологічного і соціального, теорія навчання, виховання і розвитку учнів як цілісного взаємопов’язаного

процесу. У дослідженні провідне місце відводиться теорії про дитину як самоцінну унікальну особистість, а також положенню про загальнолюдські цінності, про зв'язок історії з сьогоденням, доцільність творчого використання науково-педагогічного креативного доробку вітчизняних і зарубіжних педагогів у сучасній початковій ланці освіти.

Теоретичною основою дослідження є сучасні педагогічні концепції: ідея гуманізації і демократизації освіти і виховання (В. Андрущенко, С. Архангельський, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, М. Михальчен, Н. Ничкало); педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка (А. Алексюк, А. Бойко, Г. Онкович); психолого-педагогічні парадигми Л. Виготського, Г. Ващенко, Ф. Рау, М. Бубера, В. Дільтея, Г. Ноля, М. Шелера, В. Скребця, З. Нагачевської, С. Лободи та інших, соціально-психологічні теорії Дж. Міда, Т. Парсона, А. Адлера тощо. Дисертаційні дослідження щодо проблем розвитку творчих здібностей, формування творчої особистості (І. Волощук, О. Борисова, В. Рагозіна, І. Волощук, А. Давиденко, Л. Дерев'яна, Н. Гавриш, М. Явоненко); щодо можливостей використання текстового матеріалу в процесі реалізації розвивальної та виховної мети педагогічного процесу (С. Литвиненко, О. Лавроненко, В. Плахтій, І. Осадченко, Л. Ходанич, Р. Зозуляк, Н. Богданець-Білоskalенко І. Вавілова).

Дослідження ґрунтується на основних положеннях державних освітніх програм, Конституції України, Національній Доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законі України “Про освіту”, Державній програмі “Вчитель”, Національній програмі “Діти України”, Державному стандарті початкової загальної освіти.

Методи дослідження: *теоретичний аналіз, синтез, систематизація* наукової літератури за темою дослідження з метою відбору та узагальнення фактичного матеріалу, вивчення концепцій, теорій, методик проблеми, що досліджується; моделювання ситуацій, що є спрямованими на розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами художньої творчості на матеріалі креативної спадщини українських педагогів; *бібліографічно-хронологічний* – з метою визначення хронологічних рамок дослідження; *компаративний* – метод, який дав змогу зіставити погляди українських педагогів (II половина ХІХ-ХХ ст.) на проблему розвитку творчих здібностей молодших школярів, виявивши в них типове і специфічне.

Джерельну базу дослідження становить художня спадщина Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич; матеріали Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, Чернігівської державної

обласної універсальної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка, Чернігівського обласного Товариства української мови імені Тараса Шевченка, Благодійного фонду імені Софії Русової, домашнього архіву родини Домбровських, Ніжинського музею рідкісної книги, Наукової бібліотеки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, періодичні часописи другої половини ХІХ-ХХ ст., автореферати, дисертаційні дослідження, монографії, публікації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому:

– *вперше* на основі дослідження креативного потенціалу художніх творів, історико-педагогічних праць та інших джерел *здійснено системний аналіз* формування поглядів українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.) на процес розвитку творчих здібностей молодших школярів та визначено й обґрунтовано чинники, які впливали на цей процес;

– *виявлено базові ідеї* креативної художньої спадщини українських педагогів, а саме: дитиноцентризм, психологізм, зорієнтованість на взаємодію системи “дитина – природа”, опора на індивідуальний моральний досвід дитини, орієнтованість на прогностичну діяльність молодшого школяра з метою розвитку уяви та творчих здібностей особистості;

– *виокремлено і розкрито* у контексті художньої спадщини вагомий креативний внесок українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХст.) у проблему розвитку творчих здібностей молодших школярів;

– *уточнено* критерії понять “креативний потенціал художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.)”, особливості проєкції моральності на процес творчості молодших школярів;

– *подальшого розвитку набули* теоретичні положення діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів щодо розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку в процесі використання художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.) з метою розвитку творчих здібностей молодших школярів;

– *розроблено та впроваджено* до навчального процесу сучасної початкової школи систему вивчення, аналізу й закріплення навчального текстового матеріалу на основі креативного потенціалу спадщини українських педагогів, що створює підґрунтя для формування творчих здібностей особистості молодшого школяра.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці системи розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку на основі вивчення креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.) може бути впровадженою до сучасної національної системи освіти, зокрема її

початкової ланки, з метою урахування вітчизняного історичного педагогічного досвіду, як системна робота з обдарованими дітьми, у практиці педагогів, для розвитку творчих здібностей молодших школярів, організації художньо-творчої діяльності учнів.

Результати дослідження впроваджено до навчального процесу факультету початкового навчання ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка (акт впровадження від 27.01.2011 р.); до навчального процесу факультету підвищення кваліфікації вчителів Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського (акт впровадження від 20.01.2011 р.); до навчального процесу Центру гармонійного розвитку людини “Перлина” (акт впровадження від 25.01.2011 р.); до навчального процесу Красноколядинської ЗОШ І-ІІІ ст. Талалаївського району, Чернігівської області (акт впровадження від 27.01.2011 р.); до навчального процесу Сваричівської ЗОШ І-ІІІ ст. Рожнятівського району, Івано-Франківської області (акт впровадження від 25.01.2011 р.)

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 80-х років ХІХ ст. – до 30-х рр. ХХ ст. Визначення висхідної хронологічної межі дослідження (80-ті рр. ХІХ ст.) пов’язано з тим, що саме на 80-ті рр. ХІХ ст. припадає початок створення вітчизняної історико-педагогічної науки, коли виокремлювались основні напрями її розвитку, з’являлись специфічні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості. Верхню хронологічну межу визначено у зв’язку із зміщенням акцентів у педагогічній науці із особистості учня взагалі, та учня молодшого шкільного віку зокрема, на колектив учнів та особливості організації продуктивної взаємодії членів колективу в умовах педагогічного процесу. Відповідно, проблеми унікальності внутрішнього світу особистості учня молодшого шкільного віку на той час втратили свою актуальність та соціальну детермінованість.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом виступів авторки на:

міжнародних науково-практичних конференціях: “Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2008, 2009). “Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Ідеї, пошуки, перспективи” (Кіровоград, 2008), “Сталий розвиток в контексті проблем формування особистості та ідей Г.С. Сковороди” (Харків, 2008), “Імперативи розвитку України в умовах глобалізації” (Чернігів, 2008, 2009);

всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Проблема соціальної освіти в аспекті реформування соціальних відносин” (Чернігів, 2008), “Треті педагогічні читання пам’яті М.М. Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти” (Хмельницький, 2008),

“К.Д. Ушинський: Актуальні проблеми української освіти і педагогічної науки” (Чернігів, 2008), “Проблеми дошкільного виховання у педагогічній спадщині Софії Русової” (Чернігів, 2009);

вишівських науково-практичних конференціях: “Інноваційні технології навчання, виховання та розвитку молодших школярів” (Чернігів, 2006), “Актуальні проблеми розвитку економіки, освіти та науки в умовах трансформації суспільства” (Чернігів, 2006), “Особистісно орієнтований потенціал педагогіки В.О.Сухомлинського” (Кам’янець-Подільський, 2008), науково-практичній конференції, присвяченій 145-річчю від дня народження Б.Д. Грінченка відомого українського письменника, педагога, громадського діяча (Чернігів, 2008).

Окремі аспекти дослідження були предметом обговорення на засіданнях кафедри мов і методики їх викладання у початковій школі ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка (2006-2009 рр.), кафедри соціальної роботи Чернігівського державного інституту економіки і управління (2006 – 2009 рр.); науково-практичних конференціях та науково-методичних семінарах.

Публікації. Загальна кількість наукових праць автора – 30. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 16 одноосібних публікаціях, з них 7 статей – у збірниках наукових праць з педагогіки, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 260 найменувань, викладена українською мовою на 189 сторінках, з яких основного тексту – 164 ст. До дисертації додано окремий том Додатки, який включає 150 сторінок (А, Б, В, Д).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, аргументовано її актуальність, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, розкрито методи роботи, джерельну базу, наукову новизну, практичне значення, відображено апробацію результатів дисертаційного дослідження, вміщено відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні засади проблеми розвитку творчих здібностей учнів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.)”** на основі критичного аналізу історико-педагогічних джерел розглянуто теоретичні засади проблеми, що досліджується, визначено критерії, основні напрями та підходи до трактування розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX-XX століття). Здійснено порівняльний аналіз поглядів українських педагогів (др. пол.

XIX-XX ст.) на проблему розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Вивчено сутність, природу та структуру понять “творчість”, “творчі здібності”, “мораль”, “моральна сфера особистості”, адже проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів на засадах художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) в умовах суспільного процесу демократизації, індивідуалізації, диференціації навчання та виховання, особистісно-діяльнісного підходу до кожної дитини набуває особливої ваги, оскільки має глибокий позитивний креативний і освітній потенціал. Процес формування особистості у рамках відродження системи національної освіти саме на засадах креативної спадщини педагогів минулого надає могутнього імпульсу для розвитку і впровадження сучасних інноваційних технологій та послідовного наскрізного опанування ними на усіх рівнях навчання і виховання.

Закцентовано увагу на діалектичній єдності рівня морального досвіду дитини зі специфікою творчого підходу до роботи з художнім текстом, який має морально-етичне навантаження на засадах креативного потенціалу творчої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.). З’ясовано особливості формування особистості дитини та оптимальну організацію виховного впливу на її свідомість з метою розвитку творчих здібностей, що є важливим компонентом художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.).

Надано особливого значення взаємозв’язку понять “творчість”, “творчі здібності”, “мораль”, оскільки, на наш погляд, мораль виконує в окресленій системі мотивуючу роль, виступає рушійною силою:

- мораль є багатофакторним, соціально детермінованим явищем, безпосередньо пов’язаним із виховним впливом у процесі формування творчої особистості учня;

- проблема моральності була і залишається предметом жвавих дискусій від античності й до наших днів;

- взаємообумовленість, взаємодія розвитку моральної сфери особистості, морального потенціалу та творчих здібностей особистості виявляється у проектувальній функції моральності у контексті процесу творчості учнів;

- проблема морального розвитку особистості, формування морального досвіду є важливим компонентом у структурі розвитку творчого мислення учнів, оскільки творчість є таким процесом, який потребує спрямованості, певного стимулу.

Однією з причин деструктивної спрямованості творчості є недбале ставлення дорослих до процесу організації розвитку творчих здібностей

особистості, байдужість до реалізації дитиною початкових внутрішніх світоглядних орієнтирів, цінностей, переконань у найважливішому для неї виді діяльності – грі. Проблеми рівня розвитку та особливостей функціонування уяви в дитячі роки належать не тільки до проблеми розвитку творчих здібностей, а й до проблеми розвитку морально-духовної сфери особистості, оскільки категорії “творчість” і “мораль” є пов’язаними. Особливу роль у контексті взаємодії цих компонентів має вплив художньої літературної творчості на свідомість, морально-духовну сферу, нахили та творчі здібності учнів початкової школи. Художня спадщина українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) є тим матеріалом, який сприяє як розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку, так і актуалізації індивідуального морального досвіду дітей. Отже, проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів на засадах художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) в умовах суспільного процесу демократизації, індивідуалізації, диференціації навчання та виховання, особистісно-діяльнісного підходу до кожної дитини набуває особливої ваги, оскільки має глибокий позитивний освітній потенціал.

У другому розділі **“Педагогічна система розвитку творчих здібностей особистості молодшого школяра у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.)”** йдеться про особливості креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.). Нами проаналізовано художню спадщину Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич. Метою аналізу було з’ясування рівня креативності творів вищезазначених авторів, отже, можливостей впливу художньої спадщини на процес розвитку творчих здібностей молодших школярів. Вважаємо, що особливістю, яка мала визначальну роль для вибору саме художньої спадщини Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич, є наявність потужного морально-етичного потенціалу визначеного нами раніше, важливість якого незаперечна. Зазначаємо також, що, хоча художня спадщина В. Сухомлинського не є включеною у персоналії, діяльність яких визначена межами нашого дослідження, проте вона є могутнім акумулятором основних тенденцій та креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів щодо розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку, і саме тому не може залишатися поза увагою нашого дослідження.

У процесі детального аналізу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.), нами зокрема було зацентровано увагу на доробку Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич, схарактеризовано рівень впливу художнього тексту на процес розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Відповідно, нами було розроблено критерії, за якими здійснювався аналіз рівня креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.):

- емоційно-експресивна насиченість;
- образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики;
- доступність для розуміння дитиною молодшого шкільного віку;
- морально-етичне наповнення змісту;
- наявність пізнавального компоненту.

Узагальнюючи та підсумовуючи основні положення аналізу креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів, зокрема Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич, щодо теми дослідження – проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.) – акцентуємо увагу на поєднанні компонентів освітніх парадигм цих педагогів з метою практичної реалізації інноваційної педагогічної технології розвитку креативних здібностей учнів молодшого шкільного віку засобами художньої творчості. Компонентами освітніх парадигм, які є спроектованими на художню спадщину вищеназваних педагогів є такі:

- формування толерантної, гуманної, гармонійно розвиненої особистості молодшого школяра;
- дитиноцентризм та психологізм;
- зорієнтованість на оптимальну взаємодію системи “дитина-природа”;
- виражений зв’язок із соціальною реальністю;
- стимулювання особистості учня молодшого шкільного віку до співтворчості;
- оптимальна організація прогностичної діяльності з опорою на індивідуальний досвід;
- натуралістичність зображення різноманітних проблемних ситуацій з дидактичною метою.

Беручи за основу історико-педагогічні здобутки, сучасні тенденції розвитку початкової ланки освіти, орієнтовані на унікальність кожної дитини, на створення необхідних умов для розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку як компоненту гармонійного

розвитку особистості, нами було розроблено авторський дидактичний посібник для позакласного читання учнями початкових класів.

Головними пріоритетами дидактичного авторського посібника є інтегративний підхід до креативних педагогічних парадигм Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич щодо аспекту саме художньої творчості вибраних педагогів, оскільки історико-педагогічна думка володіє необхідними характеристиками для впливу на процес розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку і є важливою складовою у руслі сучасної педагогічної інноватики, оскільки має необхідний творчий та морально-етичний потенціал, спрямована на збагачення індивідуального морального досвіду дитини та сприяє розвитку її творчих здібностей.

Отже, креативний потенціал художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) має винятково важливе значення для процесу оптимізації розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження виявлено науково-теоретичний рівень актуальності проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.), що дозволило представити результати дисертації у відповідних висновках:

1. У процесі формування термінологічної бази дисертаційного дослідження з'ясовано, що творчість – є продуктивною людською діяльністю, здатною породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток креативного потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства взагалі і виховання особистості людини, зокрема. Отже, увага на формуванні в учнів різноманітних глибоких і міцних систематичних знань, на максимальній стимуляції самостійної діяльності учнів, на розвитку стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань є провідними напрямками сучасної освіти України.

2. Виокремлено і розкрито значення креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) для розвитку творчих здібностей молодших школярів. Проведений системний аналіз досліджуваної проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол.

XIX – XX ст.) доводить, що саме креативний потенціал художньої спадщини українських педагогів (Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич) до цього часу не був предметом спеціальних наукових досліджень. На основі психолого-педагогічного аналізу досліджуваної проблеми нами визначено багатоаспектність креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) та виділено критерії розвитку творчих здібностей молодших школярів:

- самостійність та оригінальність суджень особистості молодшого школяра;
- уміння особистості молодшого школяра розв’язувати поставлені задачі нешаблонним шляхом;
- здатність особистості молодшого школяра до співтворчості за рахунок використання морально-духовного компонента;
- конструктивний характер творчості молодшого школяра;
- потреба особистості молодшого школяра у творчій активності;
- прагнення особистості молодшого школяра до творчої самореалізації.

3. Доведено, що однією з причин деструктивної спрямованості творчості є недбале ставлення дорослих до процесу організації розвитку творчих здібностей особистості, байдужість до реалізації дитиною початкових внутрішніх світоглядних орієнтирів, цінностей, переконань у найважливішому для неї виді діяльності – грі. Проблеми рівня розвитку та особливостей функціонування уяви в дитячі роки належать не тільки до проблеми розвитку творчих здібностей, а й до проблеми розвитку морально-духовної сфери особистості. Отже, категорії “творчість” та “мораль” є взаємопов’язаними, оскільки полікомпонентність поняття творчості вимагає відповідного напрямку розвитку та спрямованості. Особливе значення у контексті взаємодії компонентів цієї моделі має безперечний вплив креативного потенціалу художньої літературної творчості на свідомість, морально-духовну сферу, нахили та творчі здібності учнів початкової школи, оскільки це відповідає синтетичній природі творчості взагалі та проблемі розвитку творчих здібностей молодших школярів, зокрема.

4. Нами було досліджено особливості впливу на свідомість дитини молодшого шкільного віку креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) (Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич) саме у контексті проблеми розвитку її творчих

здібностей. Для досягнення означеної мети нами було розроблено систему критеріїв:

- емоційно-експресивна насиченість;
- образність, чіткість, та актуальність сюжетної проблематики;
- доступність для розуміння дитиною молодшого шкільного віку;
- морально-етичне наповнення змісту;
- наявність пізнавального компоненту.

У дисертації, на основі ґрунтовного аналізу проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів другої половини ХІХ ст., доведено, що художня спадщина педагогів (Олена Пчілка, С. Русова, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, Леся Українка, К. Малицька, Марійка Підгірянка, І. Блажкевич) має необхідний, відповідно до визначених критеріїв, креативний потенціал для оптимізації процесу розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. Виявлено основні концептуальні ідеї художньої спадщини українських педагогів (Олени Пчілки, С. Русової, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, К. Малицької, Марійки Підгірянки, І. Блажкевич), а саме: дитиноцентризм, психологізм, опора на індивідуальний моральний досвід дитини, орієнтованість на прогностичну діяльність молодшого школяра, – з метою розвитку уяви та творчих здібностей особистості. Акцентуємо особливу увагу на тому, що ми, у контексті аналізу засобів ефективності процесу розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку надаємо пріоритет саме художній спадщині українських педагогів (др. пол. ХІХ – ХХ ст.), оскільки вбачаємо в ній важливий засіб формування особистості.

Нами встановлено, що сучасна школа, переслідуючи навчально-виховну мету, не завжди приділяє достатньої уваги креативному компоненту саме у напрямку розвитку творчих здібностей особистості молодшого школяра. Учитель початкової школи, використовуючи відповідну систему для підвищення рівня розвитку творчих здібностей, обов'язково має виявляти творчий підхід, орієнтуючись не на абстрактного учня, а на унікальний внутрішній світ особистості кожного вихованця.

Виправданість та значущість означеного підходу є визначеними у концептуальному положенні дисертаційного дослідження, оскільки креативний потенціал художньої спадщини українських педагогів (др. пол. ХІХ-ХХ ст.) є очевидним і спрямованим саме на реалізацію творчого потенціалу особистості молодшого школяра.

Отже, усі поставлені нами завдання виконано, мети дисертаційного дослідження досягнуто.

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.). Маємо рекомендувати використання глибокого креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX – XX ст.) з метою оптимізації процесу розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку в умовах сучасної початкової школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Статті у наукових фахових виданнях

1. Павленко О. В. Проекція моральності на процес творчості молодших школярів / О. В. Павленко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 38. Серія : Педагогічні науки : [збірник]. – Чернігів : ЧДПУ, 2006. – № 38. – С. 85-89.

2. Павленко О. В. Шляхи фасилітації процесу інтеракції в системі “здорова дитина – дитина з особливими потребами” / О. В. Павленко // Оновлення змісту форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 35. – Рівне : РДГУ, 2006. – С. 83-85.

3. Павленко О. В. Проекційна функція художнього твору в системі формування емпатійного потенціалу молодшого школяра в контексті педагогічної парадигми С.Ф. Русової / О. В. Павленко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 47. Серія : Педагогічні науки : [збірник]. – Чернігів : ЧДПУ, 2007. – № 47. – С. 138-141.

4. Барнич О. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на основі ідей літературно-педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського / О.В. Барнич // Наукові записки. – Випуск 78 (2). – Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 125-130.

5. Барнич О. В. Проблема взаємозв'язку впливу казкових образів на формування уяви дитини та розвитку творчих здібностей у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського / О. В. Барнич // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Випуск 56.

Серія : Педагогічні науки : [збірник]. – Чернігів : ЧДПУ, 2008. – № 56. – С. 185-187.

6. Барнич О. В. Проекційна функція моральності в контексті процесу розвитку творчих здібностей молодших школярів // Педагогічний дискурс : збірник наукових праць / гол. ред. А.Й. Сиротинко. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – Вип. 3. – С. 12-17.

7. Барнич О. В. Потенціал художньої спадщини В.О. Сухомлинського у розвитку творчих здібностей молодшого школяра / О. В. Барнич // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 53. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – С. 153-156.

II. Матеріали науково-практичних конференцій

8. Павленко О. В. Психолого-педагогічний аспект проблеми емпатійної взаємодії в системі “здорова дитина – дитина з особливими потребами” / О. В. Павленко // Актуальні проблеми розвитку економіки, освіти та науки в умовах трансформації суспільства. X науково-практична конференція викладачів, співробітників та студентів. Тези (2-е вид. доп.). – Чернігів : ЧДІЕіУ, 2006. – С. 130-131.

9. Барнич О. В. Значення емоційно-експресивного потенціалу художньої спадщини В.О. Сухомлинського для розвитку творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку / О. В. Барнич // Особистісно орієнтований потенціал педагогіки В.О. Сухомлинського : Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції / Упоряд. Е.І. Федорчук. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Світ, 2008. – С. 12-17.

10. Барнич О. В. Морально-творчий потенціал педагогічної спадщини Г.С. Сковороди / О. В. Барнич // “Сталий розвиток в контексті проблеми формування особистості та ідей Г.С. Сковороди”. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції в межах Великого Проекту “Тригорій Сковорода – 300”. Науково-практичне видання. – Харків, 2008. – С. 244-247.

11. Барнич О. В. Проблема інтегративної інтеракції загально-філософських категорій “мораль” та “творчість” / О. В. Барнич // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації : Міжнародна науково-практична конференція : Матеріали доповідей та виступів : Чернігів : ЧДІЕУ, 2008. – С. 171-177.

12. Барнич О. В. Психолого-педагогічний та соціальний аспект проблеми творчої інертності особистості / О. В. Барнич // Сучасні тенденції розвитку економіки, освіти та науки в контексті євроінтеграції. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Чернігів : ЧДІЕіУ, 2008. – С. 153-156.

13. Барнич О. В. Творча інтерпретація педагогічної системи В.О. Сухомлинського на основі інтеграції аналізу архівних матеріалів державного педагогічно-меморіального музею В.О. Сухомлинського та інноваційних тенденцій / О.В. Барнич // Наш український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Чернігів : ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2008. – С. 749-753.

14. Барнич О. В. До питань про розвиток творчих здібностей молодшого школяра у творах Б.Грінченка, М. Коцюбинського, В. Сухомлинського / О. В. Барнич // “Вартовий” на ниві української національної освіти і культури. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 145-річчю від дня народження Б.Д. Грінченка відомого українського письменника, педагога, громадського діяча / За ред. проф. І.В. Зайченка. – Чернігів, 2008. – С. 58-60.

15. Барнич О. В. Формування творчої особистості у контексті розвитку початкової ланки освіти / О. В. Барнич // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації : Міжнародна науково-практична конференція : Матеріали доповідей та виступів : Чернігів : ЧДІЕУ, 2009. – С. 186-188.

16. Барнич О. В. Полікомпонентність проблеми розвитку творчих здібностей у спадщині українських педагогів / О. В. Барнич // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. У 3-т. – Т. II. – Чернігів : ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2009. – С. 169-171.

АНОТАЦІЇ

Барнич О.В. Проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, Чернігів, 2011.

Дисертацію присвячено аналізу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.) у контексті проблеми розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку. У роботі розглянуто основні чинники, які впливали на процес розвитку творчих

здібностей молодших школярів, соціальні, національні та особистісні передумови, що були спроектовані на аналіз еволюції освітніх та світоглядних пріоритетів українського суспільства другої половини XIX-XX ст. Автором проаналізовано особливості впливу креативного потенціалу художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.) (Олена Пчілка, С. Русова, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, Леся Українка, К. Малицька, Марійка Підгірянка, І. Блажкевич) на процес розвитку творчих здібностей особистості молодшого школяра.

У дослідженні розкрито погляди педагогів на проблему розвитку творчих здібностей, формування творчої особистості учня молодшого шкільного віку; визначено напрями застосування художньої спадщини педагогів з метою реалізації творчого потенціалу молодших школярів у процесі роботи з текстовим матеріалом, який містить як креативний, так і морально-етичний компоненти. Визначено першочергову значущість взаємодії понять “творчі здібності” та “мораль” для оптимізації процесу розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку та креативний потенціал художньої спадщини українських педагогів (др. пол. XIX-XX ст.) щодо реалізації означеної взаємодії.

У дисертації проаналізовано авторський дидактичний посібник та результати роботи з ним учнів молодшого шкільного віку в різних регіонах України.

Ключові слова: український педагог, художня спадщина, креативний потенціал, творчі здібності, молодший школяр.

Барныч О. В. Проблема развития творческих способностей младших школьников в художественном наследии украинских педагогов (вт. пол. XIX-XX в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко, Чернигов, 2011.

Диссертация посвящена анализу художественного наследия украинских педагогов (вт. пол. XIX – XX в.) в контексте проблемы развития творческих способностей личности младшего школьного возраста. В работе рассмотрены основные составляющие, влияющие на процесс развития творческих способностей младших школьников, социальные, национальные и личностные предпосылки, спроецированные на процесс эволюции образовательных и мировоззренческих приоритетов украинского общества второй половины XIX – XX в.

Автором проанализированы особенности влияния креативного потенциала художественного наследия украинских педагогов второй половины XIX-XX в. (Олена Пчилка, С. Русова, Б. Гринченко, М. Коцюбинский, Леся Украинка, К. Малицкая, Марийка Пидгирянка, И. Блажкевич) на процесс развития творческих способностей личности младшего школьника. Для достижения этой цели, автором была разработана соответствующая система критериев:

- эмоционально-экспрессивная насыщенность;
- образность, чёткость и актуальность сюжетной проблематики;
- доступность для понимания учащимся младшего школьного возраста;
- нравственно-этическое наполнение содержания;
- наличие познавательного компонента.

Обозначенная система критериев соответствует поликомпонентной природе творчества и отображает основные направления творческой деятельности Олены Пчилки, С. Русовой, Б. Гринченка, М. Коцюбинского, Леси Украинки, К. Малицкой, И. Блажкевич, позволяя определить уровень креативного потенциала художественного наследия украинских педагогов (вт. пол. XIX – XX в.).

В исследовании представлены взгляды педагогов на проблему развития творческих способностей учащихся младшего школьного возраста; обозначены направления использования художественного наследия педагогов с целью реализации творческого потенциала младших школьников в процессе работы с текстовым материалом, содержащим как креативный, так и нравственно этический компонент. Определена исключительная значимость взаимодействия понятий “творческие способности” и “нравственность” для оптимизации процесса развития творческих способностей личности учащегося младшего школьного возраста и креативный потенциал художественного наследия украинских педагогов (вт. пол. XIX – XX в.) плане реализации обозначенного взаимодействия.

В диссертации проанализировано авторское дидактическое пособие и результаты работы с ним учащихся младшего школьного возраста в различных регионах Украины.

Ключевые слова: украинский педагог, художественное наследие, креативный потенциал, творческие способности, младший школьник.

Barnych O.V. The problem of primary school children’s creative abilities development in the Ukrainian pedagogues’ literary heritage (the second part of the XIX-XX centuries). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Chernihiv T.H.Shevchenko National Teachers Training University, Chernihiv, 2011.

The thesis focuses on the analysis of the Ukrainian pedagogues' literary heritage (the second part of the XIX-XX centuries) in the context of the problem of primary school children's creative abilities development. The factors which influenced the process of primary school children's creative abilities development, its social, national and individual prerequisites which were projected on the process of evolution of the Ukrainian society educational and outlook priorities in the second part of the XIX – XX centuries have been described. The peculiarities of the Ukrainian pedagogues' literary heritage (Olena Pchilka, S. Rusova, B. Hrinchenko, M. Kotsubynsky, Lesya Ukrainka, K. Malyska, Mariika Pidhiryanka, I. Blazhkevych) which influenced the process of primary school children's creative abilities development have been analysed.

The pedagogues' views on the problem of primary school children's creative abilities development have been exposed. The ways of literary heritage application to develop young children creative potential while working with the texts which have creative, moral and ethical components have been specified. The primary task of the interaction of the notions "creative ability" and "morality" to optimize the process of young children creative abilities development have been worked out. The potential of the Ukrainian pedagogues' literary heritage for the specified interaction implementation has been distinguished.

The didactic manual and the results of its implication while working the children from different Ukrainian regions have been analysed.

Key words: Ukrainian pedagogue, literary heritage, creative potential, creative abilities, primary school children.

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія KB № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 20.05.2011 р. Формат 60×90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 486.
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка.
14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
тел. 65-17-99. Chdpu_tipograf_208@gmail.com

